

Προξημική, Προξιμική, Σημειολογία της Απόστασης, Εγγυτημική, Εγγυσημική, Προσεγγισμική, Προσεγγισιολογία: Η μελέτη των πολιτιστικών, συμπεριφορικών και κοινωνιολογικών όψεων των χωρικών αποστάσεων μεταξύ των ατόμων.

Στέφανος Χριστοδουλίδης¹

Περίληψη

Μέσα από την τρέχουσα πανδημία του κορονοϊού (COVID-19), βρεθήκαμε όλοι δέσμιοι και υπόλογοι στον νόμο, για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούμε στον δημόσιο χώρο. Η νέα πραγματικότητα πλέον επιτάσσει την ‘κοινωνική απόσταση’, με τα δυο μέτρα από τους άλλους να είναι το ‘ενδεδειγμένο μήκος ασφαλείας’. Τι είναι όμως η κοινωνική απόσταση, ποιο το μέγεθός της και πώς λειτουργούν οι αποστάσεις μεταξύ των ατόμων; Τις απαντήσεις θα μας τις δώσει η «Προξημική», μία από τις θεωρίες της «Μη Λεκτικής Επικοινωνίας», που εξηγεί πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και χρησιμοποιούν το χώρο για να επιτύχουν στόχους επικοινωνίας. Εισήχθη από τον Αμερικανό ανθρωπολόγο Έντουαρντ Χολ το 1966, στο βιβλίο του Η Κρυφή Διάσταση.

Ο Ιμάνουελ Καντ επιδεικνύει έντονο σκεπτικισμό τόσο για τη θεωρία του Ισαάκ Νεύτωνα περί χώρου και χρόνου, όσο και εκείνη του Γκότφριντ Βίλχελμ Λάιμπνιτς. Ο χώρος και ο χρόνος είναι κατά τον Νεύτωνα όντα πραγματικά, ουσίες που θα υπήρχαν ακόμη κι αν δεν υπήρχαν φυσικά σώματα. Ο Λάιμπνιτς πρεσβεύει ότι ο χώρος και ο χρόνος είναι σχέσεις των πραγμάτων: τα πράγματα δηλαδή βρίσκονται σε ορισμένες χωρο-χρονικές συνδέσεις και εκ των υστέρων προκύπτει, κατ’ αφάιρεσιν, η παράσταση του χώρου και του χρόνου μέσω της εμπειρίας. Ο χώρος και ο χρόνος είναι συνεπώς έννοιες. Κατά τον Καντ, αντίθετα, ο χώρος και ο χρόνος δεν είναι έννοιες, αλλά καθαρές εποπτείες, είναι υποκειμενικοί όροι της αισθητικότητας.

¹ Associate Professor και Συντονιστής κλάδου Interior Design BDes Alexander College, stefanos@alexander.ac.cy

Ανεξαρτήτως λοιπόν εάν ο χώρος είναι ‘ον πραγματικό’, ‘σχέση πραγμάτων’ ή ‘υποκειμενικός όρος της αισθητικότητας’, μέσα από την τρέχουσα πανδημία του κορονοϊού (COVID-19), βρεθήκαμε όλοι δέσμοι και υπόλογοι στον νόμο, για τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούμε στον δημόσιο χώρο. Η νέα πραγματικότητα πλέον επιτάσσει την ‘κοινωνική απόσταση’, με τα δυο μέτρα από τον άλλο να είναι το ‘ενδεδειγμένο μήκος ασφαλείας’. Τι είναι όμως η κοινωνική απόσταση, ποιο το μέγεθός της και πώς λειτουργούν οι αποστάσεις μεταξύ των ατόμων; Τις απαντήσεις θα μας τις δώσει η «Προξημική».

Ινδία. Πηγή: AP

Η «Προξημική» είναι μία από τις θεωρίες της «Μη Λεκτικής Επικοινωνίας» (γνωστή και ως γλώσσα του σώματος), που εξηγεί πώς οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και χρησιμοποιούν το χώρο για να επιτύχουν στόχους επικοινωνίας. Εισηγήθη από τον Αμερικανό ανθρωπολόγο Έντουαρντ Χολ το 1966, στο βιβλίο του *Η Κρυφή Διάσταση*.

Η θεωρία προέκυψε από μελέτες συμπεριφοράς ζώων που διεξήχθησαν τον 19ο και στις αρχές του 20ού αιώνα. Ο Έντουαρντ Χολ υποστηρίζει ότι, όπως τα ζώα χρησιμοποιούν τα ούρα και τη φυσική στάση του σώματος για να καθορίσουν την περιοχή τους, έτσι και οι άνθρωποι

χρησιμοποιούν τον προσωπικό χώρο και συμπαγή αντικείμενα για να δημιουργήσουν τη δική τους 'περιοχή'.

Η πρώτη επιστημονική μελέτη «Μη Λεκτικής Επικοινωνίας» δόθηκε από τον Κάρολο Δαρβίνο στο βιβλίο του *Η Έκφραση των Συγκινήσεων στον Άνθρωπο και τα Ζώα* (1872), στο οποίο υποστηρίζει ότι "όλα τα θηλαστικά, αξιόπιστα αποτυπώνουν τα συναισθήματά τους στο πρόσωπό τους".

Η «Προξημική» είναι μία από τις πέντε θεωρίες της «Μη Λεκτικής Επικοινωνίας». Οι άλλες τέσσερις είναι η Σημειωτική (νοηματική γλώσσα), η Κινητική (γλώσσα σώματος), η Απτική (αφής) και η Χρονική (χρόνος).

Στο βιβλίο του ο Έντουαρντ Χολ υποστηρίζει ότι:

1. Υπάρχουν τέσσερις τύποι αποστάσεων που διατηρούν οι άνθρωποι: η οικεία (0 έως 45 εκ.), η προσωπική (45 εκ. έως 1 μέτρο και 20 εκ.), η κοινωνική (1 μέτρο και 20 εκ. έως 3 μέτρα) και η δημόσια (πάνω από 3 μέτρα).
2. Οι αποστάσεις που περιγράφονται είναι εκείνες που επιλέγονται σκόπιμα από τα άτομα. Η εκβιαστική, μέσω εξαναγκασμού εγγύτητα, δεν επηρεάζει την «Προξημική».
3. Η προξημική συμπεριφορά μαθαίνεται κυρίως μέσα από την παρατήρηση των άλλων, και όχι από τη ρητή διδασκαλία, γι 'αυτό η προσωπική απόσταση και η φυσική επαφή ποικίλλουν ανάλογα με τον πολιτισμό.
4. Η φυσική απόσταση μεταξύ των επικοινωνούντων μερών, δείχνει τον τύπο της σχέσης που διατηρούν. Οι κλήσεις του σώματος, η απτική και οπτική επαφή αποκαλύπτουν περαιτέρω την οικειότητα μεταξύ των ανθρώπων.
5. Οι Αμερικανοί προτιμούν γενικά 45 εκ. προσωπικού χώρου.

Ο Ε. Χολ πίστευε ότι η «Προξημική» θα μπορούσε όχι μόνο να ρίξει φως στις σχέσεις και στους στόχους επικοινωνίας, αλλά και να εξηγήσει άλλα πολιτιστικά και ανθρωπολογικά φαινόμενα, όπως είναι η οργάνωση πόλεων και χώρων διαβίωσης. Τα έπιπλα, οι τοίχοι, οι δρόμοι, τα κτίρια και οι φράκτες είναι διατεταγμένοι με τρόπο ώστε να οριοθετούν την περιοχή ενός ατόμου, είτε πρόκειται για τον χώρο διαβίωσής του, είτε για τον εργασιακό χώρο, ή ακόμα εν μέσω

κοινωνικών συναθροίσεων. Τα όρια του κάθε χώρου έχουν σχεδιαστεί για να παρέχουν άνεση στους ιδιοκτήτες τους και να προκαλούν άγχος στους εισβολείς.

Ακόμη και το χρώμα σε συγκεκριμένους χώρους μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την πρόκληση διαπροσωπικής απόστασης και τη 'χειραγώγηση' της συμπεριφοράς των ατόμων που τον επισκέπτονται. Για παράδειγμα, ένας φωτεινός μωβ καναπές σε ένα μικρό διαμέρισμα θα ενθάρρυνε μια χαλαρή, ξέγνοιαστη συμπεριφορά, ενώ ένας 'παρθένος', κατάλευκός καναπές, αποκαλύπτει έναν ιδιοκτήτη που προτιμά τη τυπικότητα και την αυτοσυγκράτηση. Εστιατόρια διακοσμημένα σε χαλαρωτικούς, παστέλ χρωματισμούς, προσκαλούν τους θαμώνες να απολαύσουν τα γεύματά τους άνευ χρονικής πίεσης. Εκείνα που είναι διακοσμημένα με έντονους, ενοχλητικούς τόνους προτρέπουν στο "Φάτε γρήγορα και φύγετε".

Απόδημοι που επιστρέφουν από την Αίγυπτο, τη Συρία και τον Λίβανο περιμένουν να επανεξεταστούν σε ζώνη συγκράτησης και ελέγχου για το COVID-19 του υπουργείου Υγείας του Κουβέιτ, 16 Μαρτίου 2020

Τέσσερα κύρια είδη χώρων στην Προξημική

1. Ο Χώρος του σώματος - αναφέρεται στον προσωπικό χώρο, την νοερή -προστατευτική ζώνη (Bubble) που διατηρεί το άτομο γύρω από το σώμα του.

2. Πρωτοβάθμιος Χώρος – αναφέρεται στο σπίτι, όχημα ή άλλο χώρο διαβίωσης.
3. Δευτεροβάθμιος Χώρος – πρόκειται για ένα δομημένο μέρος όπου η είσοδος επιτρέπεται σε συγκεκριμένα άτομα και στον οποίο εφαρμόζονται συγκεκριμένοι κανόνες, όπως είναι για παράδειγμα το σχολείο, το γραφείο, η εκκλησία.
4. Δημόσιος Χώρος – είναι ο ανοιχτός χώρος τον οποίο μπορεί να απολαύσει ο οποιοσδήποτε, όπως για παράδειγμα τα πάρκα ή εμπορικά κέντρα.

Οι χώροι μπορούν να αλληλεπικαλύπτονται. Για παράδειγμα, τα μέλη μιας λέσχης βιβλίου μπορεί να συναντηθούν στο σπίτι ενός ατόμου. Για τον ιδιοκτήτη του σπιτιού, το σπίτι είναι Πρωτοβάθμιος Χώρος, ενώ για τα μέλη της λέσχης βιβλίου, είναι Δευτεροβάθμιος Χώρος. Ο χώρος και η διαμόρφωσή του μετατρέπονται στο όχημα μέσω του οποίου προστατεύεται η άνεση, τα ενδιαφέροντα και τα υπάρχοντα των ιδιοκτητών του από ανεπιθύμητους εισβολείς

Άνθρωποι περιμένουν στη σειρά για να πάρουν μάσκες γρίπης στην οδό Μοντγκόμερι στο Σαν Φρανσίσκο το 1918 - Χάμιλτον Χένρι Ντόμπιν - Κρατική βιβλιοθήκη της Καλιφόρνια

Προξημική και άγχος

Συμπεριφορές διαφορετικές από τις δικές μας, στον δικό μας χώρο είναι γνωστό ότι μπορούν να μας προκαλέσουν άγχος. Οι ερευνητές έχουν πραγματοποιήσει πειράματα που αποδεικνύουν ότι κάθε φορά που ένα ζώο βιώνει παραβίαση της προσωπικής του περιοχής, αντιδρά είτε με τρέξιμο είτε με επίθεση στον εισβολέα. Το ίδιο ισχύει και για τους ανθρώπους στις περισσότερες περιπτώσεις.

Εξαιρέση αποτελούν οι περιπτώσεις κατά τις οποίες οι άνθρωποι εγκαταλείπουν εθελοντικά τον προσωπικό τους χώρο, όπως όταν εισέρχονται σ' ένα γεμάτο τρένο ή έναν ανελκυστήρα. Η έρευνα κατέδειξε ότι, υπό συγκεκριμένες συνθήκες και προκειμένου να επιτύχουν συγκεκριμένους στόχους, οι άνθρωποι μπορούν να θυσιάσουν προσωπικές τους ανέσεις καθημερινά, όπως για παράδειγμα για την έγκαιρη μετάβαση στον χώρο εργασίας κι αυτό, χωρίς να γίνονται υπερβολικά ανήσυχoi, εχθρικοί ή/και βίαιοι στη διαδικασία. Το κλειδί, διαπίστωσαν οι ερευνητές, είναι η αποφυγή οπτικής επαφής με άλλους. Εκείνοι που απέστρεψαν το βλέμμα τους, ακόμη και σε κατάσταση αναγκαστικής στενής φυσικής επαφής με αγνώστους (π.χ. σε ένα γεμάτο από κόσμο λεωφορείο), εμφάνισαν αισθητά λιγότερο άγχος. Τα αποτελέσματα των ερευνών τεκμηριώνουν τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η οπτική επαφή στην «Προξημική».

Τύποι Πολιτισμού

Για να κατανοήσουμε πώς διαφορετικοί άνθρωποι επικοινωνούν μη λεκτικά, ο Έντουαρντ Χολ διαχώρισε τους πολιτισμούς σε δύο βασικές κατηγορίες: της «Επαφής» και της «Μη επαφής». Στην πρώτη, επιτρέπεται η φυσική επαφή μεταξύ γνωστών και θεωρείται μάλιστα απαραίτητη για τη δημιουργία διαπροσωπικών σχέσεων. Σ' αυτή την πολιτισμική ενότητα συναντάμε τους Άραβες, τους Ιταλούς, τους Γάλλους, τους Λατινοαμερικάνους και τους Τούρκους. Στη δεύτερη, το άγγιγμα προορίζεται μόνο στους πιο οικείους και γνωστούς. Στα παραδείγματα συγκαταλέγονται οι Η.Π.Α., η Νορβηγία, η Ιαπωνία και οι περισσότεροι πολιτισμοί της Νοτιοανατολικής Ασίας.

Ο Βρετανός γλωσσολόγος Ρίτσαρντ Ντόναλντ Λιούις αργότερα επέκτεινε αυτή την θεωρία, σκιαγραφώντας τρεις συγκεκριμένους πολιτισμικούς τύπους με βάση το στυλ επικοινωνίας:

1. Γραμμικο-ενεργός: δροσερός, λογικός και αποφασιστικός (χωρίς επαφή). Οι συνδιαλεγόμενοι τείνουν να είναι άμεσοι και περιστασιακά ανυπόμονοι, παρότι παραμένουν επιφυλακτικοί και ασχολούνται κυρίως με γεγονότα. Στα παραδείγματα συγκαταλέγονται περιπτώσεις όπως οι Η.Π.Α. και ο συντριπτικός αριθμός των Βορειοευρωπαϊκών χωρών.
2. Πολυ-ενεργός: ζεστός και παρορμητικός (επαφή). Οι εμπλεκόμενοι στον διάλογο επικοινωνούν με ενθουσιασμό, εκφράζουν εύκολα συναίσθημα και προτιμούν την αναφορά σε προσωπικές ιστορίες παρά σε γεγονότα. Τείνουν να διακόπτουν κατά τη διάρκεια της συνομιλίας και να δείχνουν ανυπομονησία. Στα παραδείγματα περιλαμβάνονται η Βραζιλία, το Μεξικό και η Ελλάδα.
3. Αντιδραστικός: εξυπηρετικός και μη αντιπαραθετικός (χωρίς επαφή). Οι συνομιλητές εκτιμούν τη φιλοσοφική διάσταση και τις μεθόδους της διπλωματίας για να εκφράσουν γεγονότα ή/και συναισθήματα. Συνήθως είναι πολύ υπομονετικοί ακροατές, οι οποίοι παραμένουν επιφυλακτικοί με τη γλώσσα του σώματος και τις εκφράσεις του. Στα παραδείγματα συναντάμε το Βιετνάμ, την Κίνα και την Ιαπωνία.

Η πολιτιστική ταξινόμηση του Λιούις είναι γνωστή ως «Μοντέλο Διαπολιτισμικής Επικοινωνίας». Σ' αυτήν περιλαμβάνεται επίσης ένα τεστ το οποίο μπορούν να κάνουν τα άτομα, για να προσδιορίσουν το πολιτιστικό τους στυλ επικοινωνίας.

Μετρήσεις στην Προξημική

Οι ερευνητές πρέπει να λάβουν υπόψη πολλούς παράγοντες κατά τη μελέτη της «Προξημικής». Ο Έντουαρντ Χολ, για παράδειγμα, όταν καθόριζε τους διαφορετικούς τύπους αποστάσεων που δημιουργούν οι άνθρωποι μεταξύ τους, μετρούσε τη στάση και την κλήση του σώματος, τη φυσική απόσταση, την αφή, την οπτική επαφή, τη θερμότητα, τη μυρωδιά και την ένταση της φωνής. Ερευνητές που ακολούθησαν τον Χολ θεώρησαν περιττές τη σημασία της θερμότητας, της μυρωδιάς και της έντασης της φωνής, αλλά πρόσθεσαν αρκετές άλλες μεταβλητές, οι οποίες επηρεάζουν συχνά τις χωρικές αποστάσεις μεταξύ των συνομιλητών: ηλικία, φύλο, κοινωνική κατάσταση, θέμα συνομιλίας, διαθέσιμο χώρο και περιβαλλοντικό θόρυβο.

Προσεγγίσεις στην Προξημική Θεωρία

Η έρευνα για την «Προξημική» κατέληξε σε δύο διαφορετικές αιτιάσεις αναφορικά με τον λόγο για τον οποίο οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τον χώρο στην επικοινωνία, οι οποίες οδήγησαν στα δύο μοντέλα που ακολουθούν:

1. Μοντέλο της ισορροπίας - Η Προξημική (το Proxemics) βοηθά τους ανθρώπους να διατηρήσουν την ισχύουσα κατάσταση, το status quo. Οι άνθρωποι θα προσαρμόσουν τους προξημικούς παράγοντες κατά τη διάρκεια της συνομιλίας, προκειμένου να διατηρήσουν τις σχέσεις τους σε ένα σταθερό επίπεδο οικειότητας (Michael Argyle, καθηγητής Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης).
2. Μοντέλο παραβίασης της προσδοκίας - Εδώ είναι η παραβίαση της προξημικής συμπεριφοράς που βοηθά τους ανθρώπους να αποκτήσουν αυτό που θέλουν. Παραβιάζοντας τις χωρικές προσδοκίες των άλλων, εξασφαλίζεται συχνά η δυνατότητα επιτυχίας συγκεκριμένων, επιθυμητών στόχων επικοινωνίας. Η παραβίαση έχει καλύτερο αποτέλεσμα από την ισορροπία. (Judee Burgoon, καθηγήτρια Επικοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου της Αριζόνα).

Προξημική και εφαρμογές

Η έρευνα «Προξημικής» έχει αποδειχθεί χρήσιμη σε διάφορους τομείς. Για παράδειγμα, οι αναλυτές ταινιών ανακάλυψαν ότι μειώνοντας την απόσταση μεταξύ της κάμερας και του ηθοποιού, το κοινό προσκολλάται πιο συναισθηματικά στον χαρακτήρα του ηθοποιού. Επίσης οι άνθρωποι στις επιχειρήσεις διαπίστωσαν ότι η αύξηση της αλληλεπίδρασης πρόσωπο με πρόσωπο μεταξύ των εργαζομένων ενισχύει την εταιρική κουλτούρα.

Πιθανότατα όμως, η πιο σημαντική εφαρμογή της να συναντάται στον τομέα της τεχνολογίας των επικοινωνιών. Μελέτες έχουν δείξει ότι οι άνθρωποι επιδεικνύουν μια φυσική ροπή προς τα μέσα τα οποία εξασφαλίζουν τη μέγιστη δυνατή εγγύτητα και ακρίβεια προσομοίωσης στον εικονικό κόσμο. Όσο μεγαλύτερη είναι η αντιληπτή εγγύτητα, τόσο πιο επιτυχημένη και αποτελεσματική γίνεται η τεχνολογία.

Βιβλιογραφία:

Edward T. Hall, *The Silent Language*, Doubleday & Company, Inc. (1959)

Seminar paper, University of Applied Sciences Bielefeld. *Cross Cultural Communication*.

The Lewis Model and the Differences between Cultures, Paperback (21 December 2019)

Miles L. Patterson, *Interpersonal Distance, Affect, and Equilibrium Theory*, *The Journal of Social Psychology*, Volume 101, Issue 2 (1977)

Stephen W. Littlejohn, Karen A. Foss, *Theories of Human Communication*, Wadsworth Publishing; Ninth edition (February 26, 2007)